
Santa Tecla-la Gravosa, els romans vora el Foix (la Ràpita, Santa Margarida i els Monjos; Alt Penedès)

Jordi Farré

Triade, SCP

Resum

El 1999 va iniciar-se l'excavació de diversos sondeigs per poder determinar l'extensió de la vila romana coneguda arqueològicament des del 1937.

Es van poder diferenciar diverses habitacions d'època baiximperial (s. III-V dC) que se sobreposaven a altres habitacions i dipòsits altimperial (s. I-II dC).

Durant les dues fases d'ocupació de la zona, s'hi duïen a terme activitats de transformació de productes agrícoles. Tot i així, la troballa de fragments d'estuc de paret pintats i vaixel·la de taula de terra sigillada ens podrien parlar, a més, d'una zona residencial.

La localització d'aquesta vila pot permetre l'estudi dels patrons d'assentament de la població d'època romana i la seva evolució a la plana penedesenca, juntament amb altres establiments del mateix tipus: casalot d'Espuny, rectoria de Pacs...

Paraules clau

Excavació, vila romana, patró d'assentament, plana penedesenca

Resumen

Santa Tecla-la Gravosa, los romanos cerca del Foix (la Ràpita, Santa Margarida i els Monjos; Alt Penedès)

En 1999 se realizaron diversos sondeos para poder determinar la extensión de la villa romana conocida arqueológicamente desde 1937.

Se pudieron diferenciar diversos ámbitos de época bajoimperial (s. III-V dC) que estaban superpuestos a otros ámbitos y depósitos altoimperiales (s. I-II dC).

Durante las dos fases de ocupación se llevaron a cabo actividades de transformación de productos agrícolas. Aún así la presencia de estucos pintados y vajilla de mesa de *terra sigillata* indicarían que algunos de los ámbitos tendrían uso residencial.

La localización de esta villa permite el estudio de patrones de asentamiento de la población en época romana y su evolución en la plana del Penedès, junto a otros establecimientos del mismo tipo: casalot d'Espuny, rectoria de Pacs...

Palabras clave

Excavación, villa romana, patrón de asentamiento, plana del Penedès

Abstract

Santa Tecla-la Gravosa, the Romans near the Foix (La Ràpita, Santa Margarida i els Monjos; Alt Penedès)

In 1999 a number of probes were excavated to determine the extension of the Roman villa known archaeologically since 1937.

It was possible to distinguish between different late imperial rooms (3rd-5th centuries AD) which were superimposed on other early imperial rooms and stores (1st-2nd centuries AD).

During the two phases of occupation of the zone, activities involving the transformation of agricultural products were carried out. However, with the finding of fragments of painted stucco from walls and tableware we can also talk of a residential zone.

The finding of the villa may enable a study of the patterns of settlement of the population in Roman times and its evolution on the Penedès plain, together with other establishments of the same type: Espuny manor, Pacs rectory...

Keywords

Excavation, Roman villa, patterns of settlement, Penedès plain

Introducció

El jaciment de la vila romana de Santa Tecla-la Gravosa, es troba en una zona d'explotació agropecuària. Concretament en una zona plana ocupada per conreu vitícol, a uns 200 metres a l'est de la població de la Ràpita, agregada al terme de Santa Margarida i els Monjos, que es troba a 1,5 quilòmetres al nord-oest del jaciment.

El camp sondejat es troba entre el traçat de la via fèrria

Figura 1. Mapa de situació del jaciment.

de RENFE (línia C4 de rodalies) i el camí rural anomenat camí de les Masses, que va des de la Ràpita a la masia de les Masses.

La vila està enclavada dins el geosistema de la Depressió Prelitoral penedesenca, només separada de les últimes elevacions de la Serralada Litoral pel riu Foix que transcorre a 150 metres al sud. A més, i causa d'aquesta posició, està a prop dels torrents que baixen d'aquestes elevacions i desguassen al Foix: el torrent de Sant Llorenç i el torrent de la Bruixa, i una mica més apartat, cap al nord, hi ha el torrent de Mata-rectors.

Cronologia de les excavacions

La descoberta del jaciment va ser feta per Pere Giró Romeu el mes d'octubre del 1937. Pere Giró féu una nova prospecció el gener del 1938.

En aquesta ocasió va documentar el mur que encara ara es manté dempeus que ell identificà com una possible paret de l'ermita de Santa Tecla. El masover de la masia de les Masses li indicà aquesta possibilitat, i també li parlà d'un poble que hi hauria hagut al voltant i que s'hauria arrasat «en alguna guerra de temps passats». (Recollit en el volum I dels quaderns de camp de Pere Giró.)

El 1941 durant els treballs de renovació de la vinya van aflorar multitud de restes que Pere Giró recollí en diverses prospeccions successives.

El 1969 Josep Mestres Mercadé recollí de la superfície alguns materials, d'entre els quals destaquen una ceràmica Clara amb el segell NARIUS i una peça de marbre en forma d'urpa d'animal.

Cap als anys vuitanta del segle xx, alguns membres de l'Institut d'Estudis Ràpitencs van localitzar i situar en croquis sis dolies aparegudes al mateix camí de les Masses durant unes obres de remodelació del camí.

El novembre del 1990 es dué a terme una excavació d'urgència per part dels arqueòlegs Antonio Aguilera i Joan Manuel Garcia, contractats pel Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya. Això fou possible per l'avis donat pels membres de l'equip que realitzava la carta arqueològica de l'Alt Penedès. Aquesta intervenció, la primera amb criteris estrictament científics, va posar al descobert material romà. Per sota d'aquest nivell s'hi van descobrir tres enterraments, d'època molt tardana o altmedieval (s. VIII en endavant).

Amb motiu dels treballs agrícoles per replantar vinya al camp en què es realitzaren les intervencions prèvies, el Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya, el 1999, decidí dur a terme una intervenció amb la finalitat de delimitar en la mesura del possible l'extensió i potència, així com l'estat de conservació de la que fins aquests moments se sospitava que era una vila romana.

S'encarregà a l'empresa Triade SCP la realització de les tasques arqueològiques que va dur a terme l'arqueòleg Jordi Farré Huguet, com a arqueòleg director, a més de dos arqueòlegs més.

Cal esmentar la participació d'una retroexcavadora en la remoció del sòl vegetal.

Agraïm la col·laboració del propietari del camp, que en tot moment va mantenir una molt bona actitud de col·laboració i amabilitat.

Cal agrair també la col·laboració de l'Ajuntament de Santa Margarida i els Monjos per l'ajut i interès donats i per l'assumpció dels costos de la intervenció.

Ha quedat clar amb la intervenció que el jaciment es tracta d'una vila d'època romana. Podríem situar la seva fundació o bastiment al segle I dC, després del període del cònsol Marc Porci Cató, cap al 195 aC, i posterior a l'últim gran episodi de violència antiromana a la zona de l'actual Catalunya.

Seria, doncs, un establiment agrícola, molt probablement bastit per una família o grup iber romanitzat mitjançant les mesures preses per l'esmentat Cató, però també es podria tractar d'un establiment d'una família colonitzadora establerta a la zona per diluir d'alguna manera la resistència local.

Segui com sigui al registre arqueològic ens queda constància d'un contacte directe entre iber i romans, com ho demostren tant els materials ceràmics de la vila de Santa Tecla, com els trobats al veí jaciment iber tardà de Mas Castellar.

La proximitat d'aquests dos tipus de jaciment coincideix amb els dos períodes d'establiment romà a l'actual Catalunya de què ens parlen Pere Castanyer i Joaquim Tremoleda en el cas de Vilauba (Pla de l'Estany).

Al final de segle II aC només arriben legions i l'Administració romana imposa tributs a la població ibera (cas de Mas Castellar?).

En una segona fase, al segle I dC es començaria a reorganitzar el territori seguint models de la península Itàlica, o sigui, mitjançant la dispersió de viles pel territori (cas de Santa Tecla) (CASTANYER, P. I TREMOLEDA, J., 1999).

Resultats dels sondeigs

En els diferents sondeigs s'ha localitzat una sèrie d'estructures que ens ajuden a entendre el tipus d'assentament. A més, la superposició i amortització d'algunes d'aquestes ens permeten veure una evolució en l'estructura de la vila.

La primera fase de la intervenció va constar d'una prospecció.

Es van realitzar una sèrie de rases fetes amb l'ajut d'una retroexcavadora.

La rasa principal es va traçar seguint l'orientació nord-sud, fent una lleugera corba seguint les estructures que anaven aflorant.

Un cop feta aquesta rasa principal, es va procedir a ampliar-la en aquells punts on van aparèixer restes constructives i s'hi van realitzar cinc sondeigs.

A part d'aquests sondeigs, es van efectuar dos grups de rases més.

El primer grup està format per vuit rases fetes en línia recta, paral·leles a la rasa-1 pel costat oest, a uns 60 metres de l'esmentada rasa. Aquest grup de rases va donar un resultat negatiu, però ens ha servit per limitar la vila per aquest sector, que, a més, coincideix amb una important veta de graves del subsòl.

El segon grup consta de setze rases i es van repartir aleatòriament per l'espai delimitat pel camí de les Masses i la línia de rases anteriorment esmentades. D'aquestes setze rases, tan sols cinc han donat resultats positius, amb restes

constructives o materials arqueològics romans. A més d'aquests sondeigs, es realitzaren dues cales dins dels àmbits delimitats per poder determinar la potència de les restes i la possible superposició de fases constructives.

En el sondeig 1 es van localitzar les restes d'un mur que lligarien amb un empedrat o pseudopaviment. Al costat est d'aquests dos elements hi hauria un retall fet al subsòl natural, que estaria farcit per un nivell amb desnivell vers el nord.

El sondeig 2 només va deixar al descobert la cantonada d'un mur malmès.

En el sondeig 3 podem apreciar un dipòsit allargat delimitat per un mur i revestit amb *signinum*. Aquest estaria cobert per diversos nivells d'enderroc (foto 1).

Al costat sud del dipòsit, en un moment més tardà, s'hi instal·là un altre petit dipòsit. Just al davant d'aquest i dins el dipòsit llarg hi ha un retall que en trenca el paviment.

El sondeig 4 presenta una sèrie d'unitats estratigràfiques molt diverses i poc definides en la seva majoria, serien parts o restes de construccions o elements molt malmesos pels treballs agrícoles.

Trobem un nivell d'argiles que cobriria el sector sud-est del sondeig. En aquest sediment hi hauria instal·lat un enterrament d'època tardana.

En el sondeig 5 es poden diferenciar fins a cinc àmbits diferents (foto 2 i fig. 2).

A l'àmbit 1 podem apreciar quatre fases, una primera amb un rebliment al qual s'ha fet un retall per a una llar, una

Fotografia 1. Vista general del dipòsit.

Fotografia 2. Àmbits estudiats en el sondeig 5.

Figura 2. Recreació de la planta excavada en el sondeig 5.

fase d'abandó o anivellament, una cimentació per a la construcció d'un dipòsit, un incendi i un enderroc definitiu.

De l'àmbit 2 només ha estat excavada una part de la seva potència, però ens ha permès detectar tres moments: un en què l'àmbit 2 estava dividit en dos per un mur i en el qual funcionaria un dipòsit; el segon moment que seria d'anivellament i amortització per fer de dos espais un de sol culminant en una pavimentació d'*opus signinum*.

A l'àmbit 3 tan sols s'han deixat al descobert el recorregut dels murs. S'ha extret el sòl vegetal fins a arribar a nivell arqueològic i posteriorment s'ha fet un sondeig de petites dimensions en una de les cantonades. Sembla que, com a mínim, hi ha tres fases: una representada per un petit dipòsit enlluït i pavimentat que posteriorment es trencaria en fer un retall, i més endavant hi ha un farciment d'anivellament amb pedres grans.

L'àmbit 4 s'ha excavat en extensió, però no en tota la seva potència. Ha aparegut un paviment molt alterat amb la seva corresponent preparació. Això correspondria a l'última fase d'ocupació de l'àmbit. Amb tota seguretat, com es pot observar en els àmbits anteriors, sota del paviment podríem trobar restes d'una o dues fases anteriors.

L'àmbit 5 sembla que és la fase més moderna de les que hem documentat. Com als altres àmbits hem pogut constatar diverses fases. En aquest cas, una fase d'ús com a espai de tractament de líquids (dipòsit amb decantador) i una fase posterior de pavimentació esglaonada.

En línies generals el material aparegut a Santa Tecla-la Gravosa va des del final del període romà republicà i principi de l'altimperial fins a època moderna, si bé el material que es presenta com un conjunt més coherent i nombrós, associat a les restes constructives, és el d'època romana d'entre els segles I dC al V dC.

El material dels sondeigs 1 i 2 situaria les estructures trobades dins el període imperial entre el segle II i III dC.

Sobre el dipòsit que ha deixat al descobert el sondeig 3, s'hi pot documentar l'última fase d'ocupació i ús de la vila. Els nivells que cobreixen el paviment són restes d'un incendi i el material es troba afectat per la calor, amb cendres incrustades.

Pel que sembla està força clar que el moment en què es crema l'estança i s'enderroca és la fase final de la vila, cap al segle IV i V dC.

En el sondeig 4 es pot observar una fase d'aprofitament de l'espai ocupat per la vila romana quan aquesta ja està abandonada i enrunada. L'abundància de ceràmica reduïda a torn lent, com a material dominant absolut, i les formes d'olleta donen una cronologia de tardoromanitat (segles V-VI) o fins i tot altmedieval (segles VIII-IX).

La complexitat del sondeig 5 i els diferents àmbits que s'hi han localitzat fa que l'estudi de materials s'hagi de fer pas a pas, en cada àmbit.

A l'àmbit 1 s'ha documentat l'evolució cronològica de la vila de Santa Tecla, un horitzó cronològic al voltant d'època republicana o inici de l'alt imperi.

Als àmbits 2 i 3 s'observen alhora diverses fases. La primera en el moment republicà o inici de l'alt imperi, la segona un moment altimperial, la tercera de les fases que ja correspon a la preparació d'un paviment, i finalment el paviment mateix que dataria de la mateixa fase cronològica.

L'absència de materials arqueològics a l'àmbit 4 fa difícil poder donar una cronologia exacta. Tot i així, per context, es podria adscriure a la fase final de l'ús de la vila a l'època baiximperial.

A l'àmbit 5 tenim documentats dos moments. El moment més antic localitzat és un dipòsit de *signinum*. El material que hi apareix ens dataria l'amortització del dipòsit a l'alt imperi, o fins i tot al període republicà.

Sembla que tot el conjunt estava orientat cap al sud-est, orientació ideal per al màxim aprofitament de les hores de sol.

El lloc escollit per a la ubicació de la vila presentava unes característiques òptimes. L'abastament d'aigua estava assegurat per la presència a pocs metres del riu Foix.

El terreny devia ser lleugerament ondulat, però sense forts desnivells, que només els trobem a l'altra riba del riu, al promontori de Mas Castellar on, els anys cinquanta del segle XX, s'hi localitzà un dels jaciments ibèrics més importants del Penedès.

La terra de conreu és fèrtil, es tracta d'argiles quaternàries molt adients per al conreu del cereal i la vinya.

Amb tota seguretat, aquesta vila no estava aïllada del territori, ja que molt a prop hi hauria un assentament d'en-

Figura 3. Fragment de ceràmica sigil·lada amb un silè sota una parra.

titat no coneguda a Cal Claramunt (la Ràpita), la Riba (FERRER, A. i GIRÓ, P., 1941), camp d'aviació dels Monjos i Sant Esteve de Castellet.

El fet de ser un paratge pròxim a un promontori elevat hauria estat un avantatge, la seva altura podria haver servit per establir un lloc de control o vigilància de les terres de conreu de la plana i també un espai de contacte visual amb altres viles de la zona, disseminades segons una centuriació. Com ja hem comentat les viles eren un sistema organitzatiu controlat per l'Administració romana i no el fruit d'iniciatives únicament personals; en definitiva, eren un sistema de control administratiu.

Cal pensar, doncs, en un territori ben comunicat, tant pel que fa a camins entre les diverses viles, com pel que fa al pas de la Via Augusta, l'artèria que vertebraria les comunicacions entre Tàrraco i la resta de l'imperi.

El traçat d'aquesta via encara porta polèmica entre el pont del Diable de Martorell i l'arc de Berà.

El que està clar és que passava per la plana penedesenca i segurament no gaire lluny de Santa Tecla, segons estudiosos com Pere Giró (GIRÓ, P., 1961).

Tenim, per exemple, la vila de Casalot d'Espuny, situada a Vilafranca del Penedès, al nord-est, i entre les dues hi ha un espai lliure de barreres visuals. Al nucli urbà dels Monjos tenim notícies de l'existència d'una vila romana que rep el nom de Camp d'Aviació (*Carta arqueològica de l'Alt Penedès* 1991). Seguint el Foix trobem el jaciment de Cal Claramunt amb restes constructives (*Carta arqueològica de l'Alt Penedès* 1991) i de Sant Esteve de Castellet on aparegueren restes d'enterraments i un miliari amortitzat com a sarcòfag. Cap al sud-est també s'ha documentat una moneda a la zona de la Serreta, a Castellet i la Gornal, molt a prop de la Ràpita. Al Baix Penedès hi ha la vila de la Vinya del Cisco, entre Banyeres i Llorenç del Penedès, i a poca distància de l'aqüeducte dels Arquets.

L'esmentada Rectoria de Pacs, al nord, estaria fora de la línia visual per la seva proximitat al turó de Sant Pau. A la zona de les Cabanyes, al nord, la vila de la Capella de Sant Valentí.

A l'altre costat de Vilafranca, al nord-est, hi ha la necròpoli dels Cirerers. Can Vendrell, al terme d'Avinyonet amb troballes superficials, al nord-est. A l'est, a les rodalies de Sant Pere Molanta, s'hi han trobat làpides que podrien marcar la necròpoli d'alguna vila.

Pel que fa al control del territori trobem que al nord-est hi hauria la torre de les Gunyoles; possiblement a les cases de Ferran, al costat de Sant Pere Molanta, hi havia una torre (jaciment de la Torrota) i més al sud, a Olèrdola, un poblament ibèric encimbellat, on s'establí un destacament militar romà i hi va construir les muralles i la talaia, juntament amb una gran cisterna.

A tots aquests enclavaments d'època romana podríem sumar altres possibles jaciments o camps on s'han trobat restes ceràmiques escadusseres, difícils de determinar com a vila o assentament, però que demostrin la presència romana o romanitzadora a tot el territori de la plana penedesenca.

Bibliografia

- BENET, C. *et al.* (1992). «Intervenció arqueològica als assentaments Ibero-Romans de l'Albornar (Baix Penedès)». *Revista d'arqueologia de Ponent*. 2. Lleida: Ed. La Paeria. Universitat de Lleida. Pàg. 155-157.
- BERMÚDEZ, Alejandro *et al.* (1989). *Estructuras romanas en el jardín de la residencia Mare de Déu de la Mercè (Tarragona)*. Tarragona: Publicacions de la Diputació de Tarragona.
- CASTANYER, Pere; TREMOLEDA, Joaquim (1999). *La villa romana de Vilauba*. Girona: Ed. Ajuntament de Banyoles, Museu d'Arqueologia de Catalunya-Girona.
- CEBRIÀ, Artur; RIBÉ, Genís; SENABRE, M. Rosa (1992). *Carta arqueològica de l'Alt Penedès*. Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, Delegació de Patrimoni.
- FERRER, A.; GIRÓ, P. (1941). «La Riera. La colecció prehistòrica del Museo de Vilafranca». *Ampurias* V. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- GARCIA, Joan; AGUILERA, Antoni (1993). «Santa Tecla-la Gravosa: estudi arqueològic i antropològic de tres enterraments humans». *Miscel·lània Penedesenca* XVII. Sant Sadurní d'Anoia: Institut d'Estudis Penedesencs. Pàg. 175-192.
- GIRÓ, Pere (1950). «Identificación de algunas vías romanas en el Penedés». *Actas I Asamblea Internacional del Penedès y Conca d'Odena*. Martorell.
- GIRÓ, Pere (1959). «La villa romana de Casalot d'Espuny en el Penedès». *Ampurias* XXI. Barcelona: Universitat de Barcelona. Pàg. 307-310.
- GIRÓ, Pere (1960-1961). «El poblado Prerromano de Mas Castellà (Monjos, Vilafranca del Panedés)». *Ampurias* XXII-XXIII. Barcelona: Universitat de Barcelona. Pàg. 159-182.
- JÁRREGA, Ramon (1992). «Aproximació a l'estudi de l'antiguitat tardana a les comarques del Garraf, Alt Penedès i Baix Penedès». *Olerdulae*. Any XVII, gener-desembre. Vilafranca del Penedès: Museu de Vilafranca. Pàg. 53-112.
- MIRET, Magí; SANMARTÍ, Joan; SANTACANA, Josep (1987). *La evolución y el cambio del modelo de poblamiento Ibérico ante la romanización: un ejemplo. Los asentamientos ibéricos ante la romanización*. Madrid. Pàg. 78-88.
- MIRET, Magí; SANMARTÍ, Joan; SANTACANA, Josep (1991). «From indigenous structures to the Roman world: models for the occupation of central coastal Catalonia». *Archaeological Monographs of the British School at Rome. Roman Landscapes*. 2. Londres: British School at Rome. Pàg. 47-53.
- PREVOSTI, Marta; SANMARTÍ, Joan; SANTACANA, Josep (1987). «Algunes hipòtesis sobre els objectius i estratègies de la colonització romana a la costa central catalana». *I Jornades Internacionals d'Arqueologia Romana. De les estructures independents a l'organització provincial romana*. Granollers. Pàg. 85-96.
- ROS, Alejandro (2000). «El poblament ibèric tardà i la romanització del Penedès». Memòria de llicenciatura.